

De falles a la Ribagorça

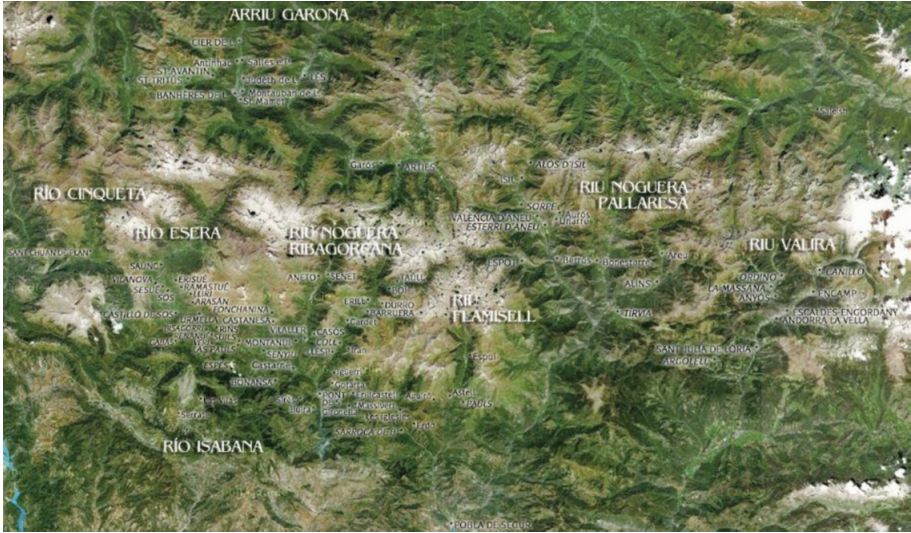
Com a annex a la transcripció de la xerrada trobareu el capítol 14 de la tesi doctoral (sobre paisatge i ordenació del territori del Pirineu, defensada el maig de 2014), en el qual exposo com he utilitzat les falles, més que com un objecte d'estudi (que hom pot seccionar i analitzar), com un subjecte, el qual l'investigador fa participar en la construcció del paisatge.

Diverses ponències s'ocupen, en aquesta jornada del Patrimoni festiu del Pirineu, de la qüestió de les falles. Dic la qüestió, perquè la pirinenca és una peculiar forma de festival euromediterrani del foc solsticial (per dir-ho a la manera de Frazer)¹: al Pirineu, els focs principals, o en tot cas els focs que donen nom a la festa, són ambulants, o mòbils. Sovint, com se sap, el nom fa la cosa, i si de les especificitats de la festa solsticial pirinenca s'haguessin conservat amb més freqüència les grans falles quillades a les places, ara estaríem parlant de la qüestió dels faros –haros–. Però hi ha més conservació (en foc viu o en memòria) de falles soles que de faros sols, i deu ser per això que parlem de les falles. Parlo específicament dels faros quillats a la plaça, o vora mateix del poble, també prou habituals.² En canvi, es conserven molts faros a la muntanya com a topònim, molts més que falles, però tots els faros que s'hi encenen tenen falles que en davallen.

Les falles van ser descobertes (per part de la Renaixença culta, tardoromànica i idealitzadora de l'edat mitjana) a la Ribagorça, podríem dir (per molt que als d'Isil pesi) per Jacint Verdaguer, que als seus diaris de viatge cita les de Montanui i Castanesa, i hi afegeix que "en tot aquell país se fa així". Verdaguer no va sojornar cap solstici en cap poble fallaire, però va estar-se prou dies a Boí, on plausiblement amplià el seu coneixement i degué imaginar l'episodi dels fallaires del Canigó.³ Amb permís de Frazer, qui recull contemporàniament (entorn de 1880) certa informació del Comminges del Brandó –haro o falla grossa– de Luixon,⁴ on descriu torxes amb què els dansaires ballen frenèticament; però aquestes

Xavier Farré
i Sahún, fallaire
de Llesp, doctor en
geografia i autor del
llibre "Foc al Faro!"

Fragment del mapa que apareix al llibre *Foc al Faro!*

falles queden en segon pla. Diguem també, com a ítem per retenir, que ambdós recullen la creença d'un origen pagà (a *heathen origin*, en el cas de l'anglès; "de cèltica tonada" i amb diabòliques connexions en el cas del capellà). No és que ells creguin que té un origen pagà, sinó que afirmen que la creença dels mateixos actors de la festa, *fa cent trenta anys*, ja era aquesta.

Em centraré, en aquest enraonament, en les falles de la Ribagorça, no pel citat motiu verdaguerià, per descomptat, ni per fer-ne una descripció etnogràfica formal, sinó per intentar contestar una pregunta rellevant: per què s'han conservat tantes baixades de falles a la Ribagorça? Crec que podem assumir que en algun temps passat els pobles fallaires havien de ser tan nombrosos a Pallars Sobirà com a la Ribagorça. Altres preguntes que s'hi connecten són: les falles ribagorçanes són diferents de les altres? Ho eren abans, o s'han diferenciat quan han quedat aïllades? Les preguntes potser són estranyes per als qui no coneguin la festa de les falles, i per això, abans d'entrar en matèria, és convenient veure on estem, quant a la recerca sobre falles i faros.

D'ençà de la publicació de *Foc al Faro! La Festa de les Falles al Pirineu*, el desembre de 2012 (significativament, pocs dies abans de la fi del món al solstici d'hivern)⁵, com que no he rebut crítiques de falsació, assumeixo que les tesis que hi vam presentar han estat acceptades sense més discussió que alguna errada menor, com ara algun any de recuperació de falles. Per tant, considero demostrats (i científicament demostrat, per què no?) dos fets principals: -Les falles i els faros es cremen actualment en una àrea tan transfronterera que no poden

entendre's si no retrocedim almenys mil anys a l'hora de trobar-hi un origen únic, i millor mil cinc-cents o dos mil.

-Aquesta tesi de l'origen comú reposa en la constatació d'una unitat de sentit festiu, i té en compte l'existència d'unes quantes tècniques o pràctiques rituals compartides entre pobles que no són veïns (ni en el modern sistema de transport per carretera, que ha allunyat molt les valls pirinenques entre elles, ni ho van ser en l'antic règim medieval); em refereixo no només però sobretot, al *triangle* de falles rodades (Andorra, Lés, Sahún), quasi bé als tres extrems del *territori fallaire*.

Altres fets constatats els vam deixar, a *Foc al Faro!*..., expressament en consideració d'hipòtesi: per exemple i fins i tot la possibilitat que les falles siguin un ritual festiu nascut entorn de la fi del segle XVII, i que s'hagin propagat i mantingut sense cap religió implicada, fins que en algun moment ens vam començar a proposar (o ens el van proposar els estudiosos, religiosos com el mateix Verdaguer o laics) el paganisme com a explicació: com que no en sabem pràcticament res, dels déus antics, és (o *hauria pogut ser*) fàcil transportar erròniament el seu origen a un passat llunyà. Aquest origen antic el considerem demostrat, però

no perquè pagà sigui un terme acceptat, sinó pels altres motius esmentats. El paganisme ha estat acceptat per consens total, des de fa dècades, i això a pesar que, com destacava algú, els elements cristians són nombrosos, i molt centrals, si així ho volem veure, en la festa de falles d'alguns pobles concrets (quan el capellà encén la falla grossa o quan els fallaires resen abans de baixar).

En la festa, en general, són més importants els fets assumits com a reals que els fets desconeguts, fossin com fossin. Encara més, els únics fets que importen són els assumits com a reals⁶ en el context específic de la festa, en el seu lloc, el seu temps i els seus actors. Per exemple: hem assumit sense dubitacions la veracitat de l'expressió *territori fallaire*, que abans he dit en cursiva, quan la unitat de la festa és solament demostrada per dos publicacions, i encara són recerques fetes i escrites per actors implicats en les falles (i doncs, sospitosos d'interès). Llavors, l'expressió *territori fallaire*, i per extensió *fallaires del Pirineu*,

L'autor de la ponència va demostrar la possibilitat de fer una falla a l'estil antic o pre-industrial, sense cap filferro i cap clau, segons dades de camp i etnològiques publicades, i utilitzar-la "amb foc real". La falla va ser provada a la baixada de Barruera el 2014, i hauria pogut aguantar-la més llarga. Foto Núria Castells

www.visitmontanuy.com

LAS FALLAS

BONANSA
21 Junio 2014

MONTANUY
23 Junio 2014

CASTANESA
27 Junio 2014

ANETO
5 Julio 2014

Montanuy

BONANSA

A Aragó, l'autoritat no esmenta les Falles de l'altre costat de riu...

14 de juny

SENET
21 de Juny

**BOÍ, CASÓS,
EL PONT DE SUERT
i VILALLER**
23 de juny

BARRUERA
28 de juny

ERILL LA VALL
11 de juliol

TAULL
18 de juliol

LLESP
26 de juliol

Hora de baixada: 22.30 a 23 h
La baixada de falles infantils

...i a la Ribagorça catalana fa el mateix!

Els fallaires que ens vam posar a fer recerca sobre les falles (que som els quatre que la *comunitat fallaire* sap prou), sobretot a partir de 2008 i 2009, tenim tota la responsabilitat en la construcció/definició d'aquesta mena de paisatge, en el qual, sense negar que *també* hi ha quelcom de subjectivitat, hem trobat tots, i amb notable *comoditat*, un motiu comú consensuat. El mateix consens ha trobat la tipologia proposada per Jordà i Riart, i emparentada en un arbre evolutiu per mi mateix: malgrat les diferències formals en les atxes o en els rituals, tot el que cremem els fallaires són falles del Pirineu: fins i tot quan elidim les falles i només cremem un brandó.

La xerrada no havia de ser de teoria del paisatge, això no obstant. Sinó que les oportunitats per parlar de les falles a una audiència que no siguin quatre fallaires a dalt d'un faro no són nombroses. De les Falles de la Ribagorça, concretament, què en tenim a dir? Quina era la pregunta? Que per què s'hi han conservat tantes baixades. *Anem-mo-n'hi donques*. Primer, vegem de quantes baixades parlem. Que sapiguem, que no s'hagin deixat de cremar

més que veraç o objectivament certa, és oportuna, és adequada representació de la realitat, la que pot obtenir un consens ampli. De fet, ara és certa perquè li n'hem fet els dits investigadors, anant a conèixer fallaires i a cremar falles als seus pobles des d'Andorra fins a San Juan de Plan. L'hem fet certa: vull dir que hem demostrat que és possible pensar en un territori fallaire del Pirineu. I de resultes, ara és més difícil parlar de les falles de l'Alta Ribagorça administrativament catalana... Com ha estat possible durant tants anys dir les Falles d'Aneto i ignorar les de Senet, o a la inversa? Per fer entendre aquesta expressió vam optar, a *Foc al Faro!*..., per representar-la en un mapa sense límits administratius. Els límits del territori on es cremen falles i faros (i formes assimilables) són pràcticament els mateixos que vint i trenta anys endarrere. Però fa tan poc temps com l'any 2000 era un territori impensable, o almenys impensat. Per molt que, des dels noranta, la Festa de les Falles d'Isil fos patrimoni declarat d'interès, i el Consell Comarcal edités un cartell calendari de les falles cada any, hom hauria pogut parlar de la vall de les falles, potser, però no d'un territori fallaire en l'extensió que ara sabem. O assumim.

en tot el segle XX, mal que fossin només els nens o retallant la baixada radicalment, sis pobles: Durro, Montanuy, Sahún, Senet, Taüll i Vilaller. Fora de la Ribagorça trobem sis o set cremades sense interrupció entre totes les comarques. I actualment se'n cremen, a la Vall de Boí, cinc. A la de Barrabés, deu, comptant-hi Gotarta des de 2014 (amb probablement més de cent anys d'interrupció. Faré un incís: des que vam recuperar les falles de Llesp, em miro això de les interrupcions a l'inrevés: ara trobo que com més anys fa que són perdudes, més mèrit té recuperar les falles!) A l'altiplà de l'Isabana, dos o tres, segons l'any, i finalment, a la Vall de Benàs, un, mal que fa cent anys en cremaven, entre aquestos dos darrers, prop de vint pobles. De les dotze recuperacions de falles, la meitat van esdevenir als anys vuitanta o fins i tot abans. Aquesta fornada primerenca de recuperacions també la trobem en d'altres comarques (Alins, Andorra, la Pobla...) però no amb aquesta amplitud. La segona fornada de recuperacions ja ha sigut més al segle XXI que als anys noranta: Aneto, Castanesa, Casós, Bonansa, Llesp i Gotarta.

Segon, vegem quin tipus de cremada fan. Les Festes de Falles ribagorçanes conserven majoritàriament un faro de dalt, una baixada, una correguda pel poble, coca i vi repartit a l'arribada, i també una baixada de canalla, sigui just abans o encadenada (i un faro xic o dels xics, *donques*). Majoritàriament han perdut el faro (haro) o falla grossa de la plaça (i de fet la majoria no fan el ball vora el foc), les danses i les falles que s'hi podrien cremar giravoltant-les entorn, i en fi, la visita al cementiri i d'altres elements que després de les emocions de la recerca estem segurs que eren presents a tots els pobles.

Encenen les falles en un algun faro ribagorçà. Foto Xavi Farré

Rantiners grossos de Taüll, l'any 2004, quan les Falles van cremar en dissabte. Foto Lyra Garcia

Tipologia de Falles: Sebastià Jordà i les seues estudiades rèpliques de totes les falles, al natural i en miniatura. Foto Núria Castells

Els materials i la manera com manufacturen les falles actualment són molt similars. Exceptuant Sahún, totes les falles es fan de pi (pi negre si en tenen al terme), però fa cent anys, el pi negre, la palla de séguel i les rametes de boix o cornera es repartien els pobles a terços. En això hi ha hagut una convergència que s'ha aguditzat amb les recuperacions de baixades, sobretot, i que cal explicar pel veïnatge: així s'escampa cap a la Pobla, a principis dels noranta, la falla d'escombra, que diuen alguns, i que evoluciona amb aram i tatxes des del model de Durro segons els dibuixos de Violant i Simorra: feix de tres a cinc teies de pi (negre) lligades i subjectes a un mànec d'avellaner verd.

Per què doncs, tantes falles ribagorçanes? La teoria de *Foc al Faro!*... diu que aquells pobles que han conservat ininterrompudes les falles són els que tenen sant Joan per patró. Així, San Juan de Plan, Sahún, Senet, Les o Isil: coincidint amb la festa major és més fàcil ajuntar les forces per cremar falles. Les excepcions són Boí i Alins de Vallferrera (però prou les van recuperar fa quatre i tres dècades), però a la Ribagorça el cas de Durro, de Taüll i d'Erill és que coincideix amb la festa major en un dia proper al solstici (Sant Quirc, el Sant Roser i Sant Cristol, respectivament). Ja tenim tres conservacions solucionades, amb això que en podríem dir, per fer-ho etnològicament, *extra-ordinària* absència de simultaneïtat d'un ritus bàsicament solsticial. Les altres les solucionarem amb una hipòtesi que ens va regalar algun fallaire pallarès quan fèiem recerca: "allà les heu aguantat més fàcil perquè feu pinya els fallaires dels uns als altres pobles". Dons sí, així s'ha fet des d'almenys la meitat dels anys vuitanta: i això explica també la convergència de la manufactura de la falla, tant com allò que tots facin el ritual emprant els mateixos elements, dels que esmentava: el faro de dalt, el córrer pel poble... Ara bé, el fet que les elisions coincideixin em sembla que l'hauríem d'explicar per una convergència anterior, segurament ocorreguda durant alguna guerra, postguerra o entreguerres del segle XIX. Coincidint, i segueixo deduint directament de les entrevistes de camp, amb la primera fornada d'abandonaments com la segona fornada coincidí amb la postguerra de la Civil. Per al desconeixement mutu entre valls i entre comarques de quantes falles s'estan cremant o no realment en cada dècada, i per a la direcció de les convergències o divergències entre les festes de falles, hem de tenir en compte sobretot que l'arribada de les carreteres a cada poble amb mercat va ser un esdeveniment de rellevància històrica, que va canviar les relacions humanes tant com al segle XXI l'han canviat l'Internet i els seus filats virtuals. Valguin aquestes darreres observacions per a totes les falles i no sols les ribagorçanes.

I, d'un altre costat, l'absència de simultaneïtat explica el cas de la Vall de Boí, i tant si voleu com si no, també el de les recuperacions del segle XXI, però no explica el de tota la Ribagorça a principi del segle XX, quan la simultaneïtat era norma en tot l'Éssera, l'Isabana, Baliera i valls de Barrabés, Malpàs i Viu. I en tot el territori fallaire, que jo opino que llavors, abans de les carreteres, abans del creixement de la demanda de força de treball a les ciutats de la plana, sí que existia, com existia també el Pirineu.

En tota aquesta discussió, i en relació amb això darrer, hem obviat un fet que té dobles conseqüències. Sahún, amb la seva falla de bedoll, i amb la identitat molt poc ribagorçana de la vall de Benàs, és poble ben veí, pel Puerto, de San Juan de Plan. Un port de trànsit transhumant i comercial mil·lenari! Una pista forestal oberta tot l'estiu des dels vuitanta

Rantiners i falles dels joves a Taüll, el 1999. Foto: Xavi Farré

ajuda a enganyar-nos. Les relacions humanes, diria qualsevol, no s'han pogut interrompre tant per l'arribada de la carretera a tres pobles més avall. Però així ha de ser: si no, només ens quedaria la simultaneïtat de la festa de falles i major als dos pobles per explicar l'elevat nombre de divergències que s'hi troben, i que diríem que abans dels anys trenta ja hi eren. Quant al bedoll, és un element clau, que el fa divergent de tota la seua vall (on cremaven palla) i de tota la Ribagorça (on cremaven teia, com a San Juan de Plan, o de rames) i el fa coincident, com hem apuntat ja al començament, amb Les i amb la vall del Valira.

I és que, i ho diré com a conclusió perquè el temps de la xerrada és el que és, la clau del bedoll, com d'altres claus en que no entrarem, el que explica és que aquest territori fallaire havia existit molt abans que l'anomenéssim i descriguéssim amb publicacions en paper i al ciberfilat. Es fa difícil de dir si fa quatre segles, o si en fa onze, però si és difícil parlar de falles a la Ribagorça, és perquè aquesta festa era pròpia o es va constituir en el temps d'una societat per a la qual Ribagorça, Occitània, Catalunya, Pallars Jussà eren paraules poc útils: útil era saber a quina autoritat dirigir-se, per descomptat, però els pirenaics vivien travessant més sovint els colls que els congostos, i amb això construïen les valls i la relació amb les veïnes. De forma que si deia que és una mica impropri parlar de les falles d'Aragó i oblidar que Senet existeix, i si en general costa parlar de les falles d'un lloc i no explicar-les amb referències a d'altres llocs, és perquè es fa igualment difícil parlar de l'existència d'un Pirineu sense més fronteres efectives que els termes de poble i vall, que havia existit segons diverses fonts historiogràfiques, i que l'etnologia contribueix a demostrar, amb aquest territori fallaire que, com que cada cop és més fàcil de dir i reconèixer, m'invita a pensar que potser el Pirineu sense fronteres també es pot fer més pensable i reconeixible com a existent amb el pas del temps. La premsa m'ha complicat l'argumentació final però confio que ho he dit bé i un cop imprès s'entendrà.

Gràcies per la vostra atenció.

NOTES

- 1- Frazer, 1922 *La Rama Dorada*.
- 2- Tota asseveració o argument que no estigui acompanyat de citació el podeu cercar a Foc al Faro!..., el llibre que em serveix de referència permanent, o bé a Tipologia..., vegeu la bibliografia.
- 3- Verdaguier, 1886 Canigó.
- 4- Frazer op.cit., p. 736. Les fonts, no citades a l'edició castellana, d'on beu Frazer són, per parlar de Luchon: Athenaeum, 24th July 1869, p. 115; W. Mannhardt, Baumkultus, pp. 515 sq. From a later account we learn that about the year 1890 the custom of lighting a bonfire and dancing round it was still observed at Bagnères de Luchon on Midsummer Eve, but the practice of burning live serpents in it had been discontinued. The fire was kindled by a priest. See Folklore, xii. (1901) pp. 315-317. I també cita, per parlar de Comminges, i de l'Aran (un paràgraf suprimit a l'edició resumida) H. Gaidoz, "Le dieu soleil et le symbolisme de la roue," Revue Archéologique, iii. Série, iv. (1884) p. 30. Les reproduïxo ací perquè no les havia trobat fins ara, i em va mancar arrodonir el detall en les publicacions o xerrades anteriors, però són trobades a www.gutenberg.org.
- 5- No és cap broma: si el solstici d'hivern del 2012 no va acabar-se el món fou perquè els maies no van preveure que alguns aborígens muntanyesos, en diversos llocs del món, seguirien al segle XXI executant els rituals i danses que mantenen fort el teixit vital de l'ecumene o del planeta.
- 6- La del foc és una màgia homeopàtica en la gran majoria dels casos, sigui l'objectiu la purificació, la fertilitat, la cohesió social del poble o la cohesió de la xarxa de pobles. Vegeu Frazer o Van Gennep.

BIBLIOGRAFIA

- ABELLA, Jordi (2001) "Falles". *El mundo de los Pirineos* 24, p. 66 i 92-93.
- CASACUBERTA, J. M. (1953) *Excursions i sojorns de Jacint Verdaguier a les contrades pirinenques*. Ed. Barcino.
- FARRÉ I SAHÚN, Xavi (2012) "La Flama del Canigó i les Cremades de Falles d'Andorra: Les Falles pirinenques que són diferents de totes les altres", dins *Recerques. Revista d'Etnologia de Catalunya* núm. 38, p. 218-221.
- FARRÉ I SAHÚN, Xavi (2013) "Associacions de Fallaires? Des de quan? Per què? I per què no? Present i futur dels grups informals, ritualment liminars, que encenen, cremen, baixen i corren focs solsticials al Pirineu", *Canemàs: Revista de Pensament Associatiu*, núm. 4 (hivern-primavera 2013), p. 110-121.
- FARRÉ I SAHÚN, Xavi (2014) *Metodologia experimental en la construcció social de les muntanyes: la mesologia aplicada a l'ordenació de la unitat geogràfica del Pirineu*. [Tesi doctoral inèdita, disponible a partir de la tardor de 2014 a www.tdx.cat].
- FRAZER, James (1922) *La Rama Dorada*. FCE, México 1951.
[Disponible l'original anglès a <http://www.gutenberg.org/ebooks/author/1241>].
- JORDÀ, Sebastià; RIART, Oriol (2010) *Catàleg de les Falles del Pirineu*. Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya, inèdit, Fons CPCPTC.
[Versió resumida disponible a <http://www.raco.cat/index.php/RevistaEtnologia/article/view/259416>].
- RICART IBARS, Sergi –fotografies i edició–; FARRÉ I SAHÚN, Xavi –textos– (2012) *Foc al Faro! La Festa de les Falles al Pirineu*. Taüll, Llesp, Alpinart edicions i Associació per al Desenvolupament de la Ribagorça Romànica.
- VERDAGUER, Jacint (1886) *Canigó. Llegendes pirenaïques del temps de la Reconquesta*. Proa, Barcelona 2002. [Disponible a www.wikitexts.org].
- VIOLANT I SIMORRA, Ramon (1953) *La Festa Major al Pallars i a la Ribagorça*, Garsineu, Tremp 1997.

Annex: El capítol de les Falles a la tesi doctoral (Farré, 2014, Vol. I, p.234 a 242).

14. Construir una presa medial per a reinterpretar un geograma de l'antiguitat: el llibre *Foc al Faro! La Festa de les Falles al Pirineu*

Ricart Ibars, Sergi; Farré i Sahún, Xavi, 2012: *Foc al Faro! La Festa de les Falles al Pirineu*. Alpinart-ADRR, Taüll-Llesp, 208p.

És a l'annex Volum 8 on podeu trobar, si no disposeu d'una còpia de l'original, els textos originals meus i els que vaig seleccionar de diversos autors (principalment etnògrafs) per acompanyar les fotografies de l'amic Sergi Ricart, qui també va maquetar l'obra. La presa medial construïda és un llibre fotogràfic de gran format i tapa dura amb cinquanta-mil paraules de text, les quals estan traduïdes al castellà i al francès a l'obra original (al Vol. 8 no), al final de tot, en lletra reduïda i sense fotos. És a dir, les dues llengües que permeten posar els textos a l'abast de tots els pirinencs. A més, hi ha en el volum annex dos articles publicats entorn del tema de les Falles: el primer, en una revista de recerca etnogràfica d'iniciativa pública, de la Generalitat de Catalunya, escrit com a difusió de resultats d'una beca IPEC-Documentació, del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana; l'article resumeix la recerca feta sobre "La Flama del Canigó i les Cremades de Falles d'Andorra, les Falles pirinenques que són diferents de totes les altres" (dins *Recerques. Revista d'Etnologia de Catalunya* 38, 2012, pàg. 218-221). El segon article és en una revista d'assaig i reflexió sobre l'associacionisme, de l'*Ens* aglutinador de les associacions culturals dels països catalans, i justament la meua reflexió és eixa: "Associacions de Fallaires? Des de quan? Per què? I per què no? Present i futur dels grups informals, ritualment liminars, que encenen, cremen, baixen i corren focs solsticials al Pirineu", (dins *Cane-màs: Revista de Pensament Associatiu* 4, hivern-primavera 2013, pàg. 110-121).

No és possible incloure en la tesi les més dos-centes fotografies de *Foc al Faro!*, així que la major part del tractament estètic que la presa medial dóna al geograma de les Falles us quedarà incògnit si no coneixeu el llibre. No obstant, veureu que no tota l'estètica s'ha deixat per a la imatge, com el text és el principal transmissor de la geopoètica i de la geopolítica implícites (i explícites), però no l'únic.

En dos anys, dels 1.500 exemplars de la primera edició, posats a la venda al preu subvencionat de 30€, se n'han venut o distribuït més de 800. Que la presa

medial tingui eficiència com a teràpia per a la salut medial del geograma Falles o, més enllà, per a la societat pirinenca sense fronteres que s'hi demostra, dependrà, en els anys a venir, de la difusió que se'n faci i de la capacitat que el llibre tingui de fer-se llegir i fer-se comprendre.

14.1. Fer recerca sobre les Falles

En un moment molt concret del volum que esteu llegint he escrit sobre les Falles, quan cercava supervivències de la cosmofania de la societat pirencaica del passat remot. Les supervivències són els motius que podrien donar fonament a geogrames amb què ens poguéssim vincular (els pirencaics d'avui) als indígenes de la serralada. El text del capítol 10.3 de la segona part fou redactat l'any 2005, i deixat reposar, però va arribar un moment en què el vaig fer llegir a Sergi Ricart, junt amb algun poema de tema fallaire, perquè ell planejava dedicar un parell d'estius a fer fotografies de qualitat per a un llibre sobre les Falles. La recerca sobre Falles estava oberta també gràcies a Sebastià Jordà del Pont de Suert, qui havia començat pel seu costat, amb Oriol Riart d'Esterrí, una recerca anomenada *Catàleg de falles pirinenques*, més basada en filmacions, per a la qual també m'havien interrogat. Això era l'any 2009, l'any en què l'Associació de Fallaires d'Isil va convocar la ja des de llavors històrica Primera Trobada de Fallaires del Pirineu. Lloc en el qual, vista la quantitat de pobles que havien recuperat les Falles, i havent trobat la referència etnogràfica oportuna per fer callar els incrèduls, vaig dissenyar i liderar la recuperació de les Falles de Llesp després de 60 anys d'interrupció; ho veurem més endavant. Gràcies a tenir textos anteriors a tot això (plens sobretot de preguntes, més que d'observacions), demostratius de la meua curiositat sincera (no oportunista), vaig aconseguir que Sergi Ricart em convidés a fer-me càrrec de tota la part escrita del seu llibre. Buscant finançament per al projecte d'un llibre sobre les Falles del Pirineu vam acabar anant a l'IPEC, d'una banda, on ens van enviar amb una beca senzilla a estudiar les Falles andorranes i la Flama del Canigó (Farré 2012), i de l'altra a l'ADRR, associació de desenvolupament rural que gaudia d'un pla pilot del Ministeri d'Agricultura espanyol, on ens van animar a seguir totes les Falles per igual, i no les ribagorçanes com a tema central i la resta com a complement, que havia estat la idea original. Això va allargar la recerca dos anys més: vam presentar el llibre en ocasió de la IV Trobada de Fallaires del Pirineu, al

Pont de Suert, el 7 de desembre de 2012, al Cine Ribagorzana, que no es va omplir del tot.

El disseny dels textos del llibre és relativament senzill tot i que es complica en diversos nivells de lectura. Hi ha un capítol central, el més extens, amb una Geografia de les Falles, organitzada per conques hidrogràfiques; abans hi ha un capítol per justificar la pertinència de la recerca i un per explicar la part tecnològica del piròfil ritual; i després n'hi ha un amb relats de baixades de falles viscudes per mi o per altres, un altre capítol amb les especulacions més atrevides sobre l'origen de la tradició/ritual/festa, i un conte de ficció històrica amb una hipòtesi de baixada de Falles fa dos mil cinc-cents anys. En el cas de la geografia de les Falles, hi havia una recerca de tesi doctoral en si mateixa, però en el treball de camp vam primar sempre les vivències de foc a les visites a hipotètics faros abandonats. El treball de diferents col·leccions cartogràfiques, en canvi, va ser intens, complement de la tradició oral i documental, amb lo qual, a més de la trentena que actualment cremen, corren, baixen o roden Falles i/o Faros, vam delimitar prop de quaranta pobles que antigament ho feien, i fins a seixanta més que probablement ho havien fet. Aquesta probabilitat està definida en la introducció del capítol 3 del Vol. 8 d'annexos. L'àrea de les Falles ocupa una el·lipse de 100 km, de San Juan de Plan a Canillo, per 70 km, de la Pobla de Segur a Sant Pé d'Ardet.

En el segon nivell de lectura, els textos originals d'etnògrafs clàssics que hi vaig incloure (entorn d'un 20% del total de text) els presento, lligats amb algunes reflexions meues quan va ser possible, en l'ordre en què els vaig anar descobrint, de manera que qui llegeixi el llibre d'una tirada podrà refer l'itinerari de descobriment i sorpresa que Sergi i jo vam tenir la fortuna de compartir. Excepte el conte i les fitxes dels pobles fallaires, el llibre és escrit majoritàriament en l'estil assagístic amb regust de dissertació oral que he practicat normalment en els meus diaris de camp, cosa que vaig triar per a comunicar-me més fàcilment amb lectors que no estan acostumats a llegir recerca etnogràfica o geogràfica, atès que és un llibre destinat primer a fallaires, i fet per fallaires. El conjunt dels textos pot prendre's com a llibre de viatges de recerca, en el nivell més profund.

14.2. El geògraf fallaire i les Falles de Llesp

El geògraf, per a l'elaboració d'aquest llibre/presa medial, ha fet servir uns coneixements que a la primera

part de la tesi, "Metodologia", no estan detallats. D'aquests coneixements, els que són de recerca bibliogràfica i documental, així com tots els de treball de camp, són al propi llibre de les Falles. A Metodologia parlava de la meua condició d'alpinista, però no de la de fallaire pirenaic: així doncs, relatarem tot seguit els coneixements vivencials en que fonamento la meua capacitació per a parlar de les Falles.

Jo sóc fallaire perquè me n'he fet; he estat el típic fallaire adoptat que va de convidat a córrer Falles a d'altres pobles perquè al seu no n'hi ha. Primer amb el tiet Salvador, que se'ns va endur, a partir dels deu o onze anys, al Faro de Boí. Després a Taüll convidats per un amic. I així: a Barruera convidats pels amics del meu germà; a Erill perquè sempre quedaven falles disponibles; a Durro més endavant, i ja una mica per voler veure'n més i més. A fabricar els diferents tipus de falles, a conèixer-ne els diferents models i qualitats i maneres de cremar, no vaig començar fins entrats els vint anys. En l'actualitat porto acumulades, des dels deu anys, entorn de cent baixades; sóc potser el fallaire pirenaic que en més pobles diferents ha cremat falles (més de vint), i potser el fallaire que n'ha cremat a més pobles diferents en un sol període solsticial (més de deu). No és exactament un rècord honorable: puix jo ho vaig justificar per necessitats de la recerca, perquè la fi era noble (donar coneixença de ritual comú als diferents pobles), i encara ens hi vam fer convidar pel mètode clàssic (buscar el parent d'un amic o l'amic d'un parent que t'hi pugui guardar falla) i no pel postmodern (com hagués estat una carta oficial de les susdites entitats, "tingueu a bé atendre els portadors, que tenen l'encàrrec de ..."). No és un rècord honorable, dic, perquè defenso al llibre que les Falles s'havien fet totes simultàniament, en algun moment de la història, i llavors tothom coneixeria només les del propi poble, en principi. A banda de l'experiència directa en Falles en general, cal explicar quatre coses de les meu propi poble, les Falles de Llesp, perquè al llibre no van tenir cap tracte especial. Un testimoni d'intent de recuperació de Falles infantils a Llesp es conserva a la golfa de casa: una falleta amb una rama de noguer per mànec. Jo era molt xic, i vam baixar del cementiri a la plaça. Les Falles de Llesp del segle XXI van recuperar-se encapçalades pel tiet Ramon (72 anys), qui recordava haver-les encès i baixat del mateix indret als 12 anys per últim cop. Per la resta, l'assemblea del poble m'havia fet responsabilitzar de dissenyar el tipus de falla, coordinar-ne la factura i que n'hi hagués "per tothom"; el

cos de Bombers de la Generalitat m'havia fet responsabilitzar del disseny i execució de les falles i del faro, i del recorregut, quant a la reducció de risc d'incendi (desbrossat i neteja anual) i a la reducció de risc de danys físics, i amb ells vam pactar un número límit de falles. Jo m'havia fet íntimament responsable, ja que no teníem cap record de com dur a terme el ritual, de basar-lo en un sincretisme obert, prenent explícitament referències d'altres pobles per a què no se'ns pogués acusar d'inventar-nos-ho tot. I ho vam anar discutint tot amb els joves del poble.

El disseny de falla del primer any va primar la factura fàcil i immediata, però ja en vam triar un per al segon, que s'inspira en la falla que considero més primitiva i la que aprofita els materials que avui en dia ens són més a l'abast, i les fem totes alhora, en equip de voluntaris, així són totes les falles iguals. Repartim les falles prioritant als que han ajudat a fer-les, als que viuen al poble tot l'any, als que en siguen fills o hi tinguen casa, i als fallaires d'altres pobles, si encara en sobren: el límit imperatiu susdit (de 70 a 75 falles) ocasiona petits conflictes però té molts avantatges. El recorregut s'inspira en lo que he vist arreu i en les lectures: cal que el fum arribi a totes les cases del poble, si pot ser. Correm quan donem voltes pel poble, perquè ens fascina i perquè a les valls de Barabés i de Boí així es fa. Quan arribem al moment d'ajuntar les falles en foguera de festa, ho fem formant un rogle, com a Senet i Aneto, com a Isil, i les tirem a un Faro de baix que fem perquè té massa risc deixar-ne un d'encès a dalt. Aquest Faro de baix s'inspira, fins ara, cada any en una tipologia de Faro diferent. Cada any me l'invento, doncs, i cada any ha cremat bé i tothom l'ha trobat guapo. Del disseny de falles es pot dir el mateix: sempre cremen prou i bé, siguin les més grans o les més primes, i són guapes, vistoses, tenen poca petjada ecològica i res de ferro. Podeu veure imatges de les falles i les baixades als àlbums de facebook de NúriaCastellsCastel, periodista local, i trobar més informació a la fitxa "Llesp" de la pàg. 68 de *Foc al Faro!* i a la 67 de l'annex Volum 8.

I tot plegat dic que ha estat un exercici de disseny perquè ací em convé, però evidentment es tracta d'un ritual col·lectiu en que la meua veu només és presa com a guia si encerto amb sentit comú allò que pugui assolir consens. Per descomptat, que el poble m'hagi donat la confiança per poder dissenyar-lo i dirigir-lo durant aquests primers anys de recuperació ha estat un privilegi.

En un text inèdit deia que els primers fallaires, segons una de les hipòtesis d'origen, podrien ser uns grups de xicots vinguts o anats de temporers pel món al segle XVII, dels quals o els quals haurien adaptat parts d'altres balls i comparses al seu medi. Llavors les falles no tindrien origen en un passat molt remot, deia, però igualment foren dignes d'admiració perquè amb el traç de foc per les carenes i pels carrers serien *land-artists avant-la-lettre*. Què en pensaria, una selecció internacional de *land-artists*, de les Falles en general i del disseny de la baixada i les falles de Llesp en particular? a banda de la formalització in visu del llibre de les Falles, he aconseguit formalitzar també in situ, en el meu propi poble, una lectura concreta del geograma general que sigui arrelada, transcendent, durable, sentida comunament, lligada a la resta de concrecions fallaires del geograma "focs solsticials pirenaics"? No dóna fonaments sòlids al llibre, aquesta concreció de les falles de Llesp? En el mateix sentit que em crec més l'alta gastronomia quan sé que el cuiner en qüestió és un bon hortolà i sap matar-se els animals que cuina: conèixer, dominar tot el procés és important.

14.3. Un nou geograma: Falles i Faros del Pirineu.

Tot i que no sàpiga encara exactament què és, això que fem de baixar troncs encesos de la muntanya, ni què significa, el geograma de les Falles pirenaïques està reforçat amb justament aquesta idea: les Falles són un poderós geograma que depassa totes les fronteres administratives establertes en els darrers mil cinc-cents anys. El que eren un sarpat de pobles que feien un ritual similar ha esdevingut, després de les recerques dels darrers cinc anys (Jordà-Riart i Farré-Ricart) un mateix ritual en expansió que implica el doble de pobles que ens pensàvem a l'any 2000 i n'hauria pogut implicar en el passat almenys quatre vegades més. El problema, però, és que es fa difícil discernir quanta part de culpa ha tingut la nostra observació participant en aquesta ràpida evolució. L'altra qüestió, també quant a l'encaix d'aquesta presa medial amb la hipòtesi de recerca de la tesi, és que en les Falles no hi havia ni un conflicte d'apropiació, ni tan sols cap debat destructiu. El fet que no se sabés popularment quin era l'abast geogràfic o històric del ritual no estava pas impeding que en la majoria de valls la tendència fos més de recuperació que d'abandó. En canvi, a prop d'Alins de Vallferrera vaig llegir en un graffiti de plantilla: *El Pirineu l'han mort*. I aquesta seria clara demostració que existeix

un conflicte, una mort medial del Pirineu des de determinat punt de vista: en el següent capítol explico com l'altra obra literària que presento sí que té un conflicte clar a resoldre.

Per contra, en les Falles no és pas tan clara l'existència de problemes. Sí que hi va haver un conflicte amb *l'assunto des dones* a Taüll i a Durro, però no era un tema en què un geògraf hagués d'intervenir, tot i que alguna reflexió al respecte hi ha a *Foc al Faro!* Tres exemples de com el llibre s'ha quedat desfasat en un any demostren que el problema en tot cas no és de motivació: el juny de 2013, vam anar a Alins convidats a participar a la recuperació de la baixada de Falles del Botanal (botana: sobreixidor d'una bassa, en referència al barranc que hi surt d'una tertera per relliscar per una roca vertical), un descens inèdit en uns cent anys, realment llarg i tècnic, el més difícil dels que conec. I a Barruera preparaven les seues falles i les volien fer totes a l'estil "feix ben arreglat d'ascles fines de pi teïos encaixades en un mànec d'avellaner verd asclat en creu, per sobre de la creueta, la qual queda vista", el model de falla que hi és tradicional. Hi ha molt orgull fallaire galopant pel Pirineu! També al juny es van començar a recollir signatures de suport a la candidatura dels Faros i Falles del Pirineu a Patrimoni Immaterial de la Unesco. Una candidatura internacional, Catalunya-Andorra-Occitània-Aragó, que sigui quin sigui el resultat defineix un territori fallaire existent, que no existia abans perquè els fallaires no el sabien.

Quina influència ha tingut el llibre en tot plegat? L'obra, fet apart que és fonamentalment un llibre de fotografia artística, conté un gran esforç per part meua per opinar amb claredat sense dictar sentències inoportunes. He buscat la dimensió històrica i la geogràfica, hi he aportat literatura interpretativa que fos original i que hi posés també joc, en el sentit de Bernard Lassus i els arquitectes de la Mouvance. En el moment de signar el patrocini de la Ribagorça Romànica, vam saber que el llibre *Foc al Faro!* seria la presa medial que permetés als fallaires impulsors de la iniciativa del Patrimoni de

la Unesco fer entendre al món això que fem, la Festa i/o Ritual. El llibre ja fou finançat per poder complir aquesta missió, de presa medial per a un paisatge. I encara que de fet, fallaires són tots els alcaldes que impulsen el procés, la iniciativa de reconeixement (en que més que protecció es cerca promoció, i en això ningú s'enganya) parteix d'una associació de municipis on es fan Falles, donant per descomptat el suport de tots els fallaires. Les Falles no són pròpiament un paisatge, sinó un poderós geograma en una mediança; i si això se us fa estrany de pensar és que bé no us heu llegit la metodologia, o bé sou fallaire del meu país i viviu a *dintre* d'això que a fora veuen en tant que paisatge, amb eixa certa distància. Des de dins, com jo mateix actualment, quan encenem les Falles vivim en una cosmofania, som els Monts (del Model de desplaçaments ecumenals, cap. 13.3), i representem nosaltres mateixos, o som, el geograma que ens permet defensar al món modern l'acompliment del nostre deure sagrat, mal que se'n puguin derivar resultats indesitjables com incendis d'estiu. El pitjor que li podia passar a les Falles ja ha passat: haurem de defensar com a "dret cultural tradicional" allò que en origen era un "deure sagrat fonamental". I en definitiva, el geògraf és insignificant en el paisatge. No és cap ell qui ha construït el geograma Falles del Pirineu, a partir de dotzenes de baixades de Falles, tot i ser l'investigador, el redactor, el cronista i el poeta principal de la presa medial que servirà per interpretar tal geograma des de fora: al llibre, hi vaig ser convidat; no vaig convocar jo la primera Trobada de Fallaires el 2009; i per descomptat la idea de presentar-les a Patrimoni Immaterial de la UNESCO tampoc va ser meua. Però durant tot el procés, he estat l'únic observador plenament conscient del que estàvem fent en la realitat medial, més enllà de l'espectacularització del ritual a què em vaig referir en el llibre que sabem que contribuiríem amb el llibre, valgui la redundància, i he procurat amb aquesta consciència que la intervenció fos raonable, justa i sostenible.